

Ольга Миколаївна **ІЛЬЧУК**

студентка, Інститут післядипломної освіти Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, юрист, Адвокатське бюро "Володимира Головача"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3835-3972>

e-mail: ilchukolichka@gmail.com

ПРАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЧІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

У статті досліджено сутність та співвідношення юридичних категорій «правотворення» та «правотворчість». Проаналізовано наукові позиції вітчизняних і зарубіжних вчених стосовно природи правотворення як складного багатоаспектного соціально-правового явища та правотворчості як його завершального формалізованого етапу. Визначено роль громадянського суспільства у процесі формування правових норм. Розглянуто особливості правотворчої діяльності в умовах воєнного стану та європейської інтеграції України. Обґрунтовано необхідність наукового забезпечення якісного правотворення як передумови ефективної правотворчості.

Ключові слова: правотворення, правотворчість, правоутворення, громадянське суспільство, правова держава, воєнний стан, європейська інтеграція, *acquis communautaire*

науковий керівник: Тарас Олегівич ДІДИЧ, д.ю.н., професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2442-8138>

Стаття надійшла 17.03.2026

Статтю прийнято 26.03.2026

Статтю опубліковано 17.04.2026

ВСТУП

Проблематика творення права має давнє коріння, ще з роздумів філософів Античності, та є предметом дослідження вчених і сьогодні. Це зумовлено потребою адаптації законодавства різних країн до еволюційного прогресу людства, а вдосконалення правових норм тісно пов'язане з процесом правотворення, що являє собою складне багатогранне явище, яке потребує детального наукового дослідження та вироблення шляхів його вдосконалення на всіх рівнях взаємовідносин світового суспільства.

Актуальність теми дослідження на практичному рівні підтверджується насамперед особливостями сучасної трансформації державності та правової системи України. Євроінтеграція та необхідність приведення законодавства України відповідно до міжнародних стандартів вимагають високої якості правового регулювання, вдосконалення законодавчої бази та створення ефективної правової системи.

Процес правотворення розкривався у науково-дослідницькій роботі таких вітчизняних вчених ХХІ ст., як: Ю.Л. Бошицький, Т.О. Дідич, О.М. Костенко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, В.П. Плавич, О.Ф. Скакун, І.Д. Шутак та ін. Проте єдиного концептуального погляду науковцями обґрунтовано не було.

Нині правоутворення розглядається академічною спільнотою не як певний механізм створення, зміни чи припинення дії правових норм, а як самостійне багатоаспектне явище соціального життя, що реалізується у відповідних суспільних відносинах під впливом різних факторів та відображає потребу суспільства у праві, як динамічному явищі.

Верховною Радою України з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності під час підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України, 24 серпня 2023 р. ухвалено Закон України «Про правотворчу діяльність» № 3354 (далі – Закон

№ 3354).

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання правотворення та правотворчості, що дало б змогу комплексно дослідити особливості формування та функціонування системи права в умовах сучасних викликів громадянського суспільства.

У дослідженні застосовано теоретичні матеріали наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, що присвячено проблемам правотворення та правотворчості, а також нормативно-правові акти, що регулюють діяльність творення правових норм у суспільстві.

Для досягнення поставленої мети та обґрунтування одержаних результатів застосовано такі методи наукового пізнання:

– теоретичні: сходження від абстрактного до конкретного, логічний, аналіз, історичний, пояснення та системно-структурний;

– емпіричні: опис, порівняння та спостереження.

Застосування значених методів у сукупності забезпечили наукову обґрунтованість результатів дослідження та достовірність сформульованих висновків і рекомендацій.

МЕТА статті – обґрунтування теоретико-методичних засад та дослідження процесів правотворення та правотворчості у становленні/розвитку громадянського суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Важливе місце у сфері вивчення природи права займають питання його творення. Це пов'язано з різноманітними чинниками розвитку суспільства, які призводять до виникнення та оновлення правових норм.

Дослідження цих питань надасть можливість глибше зрозуміти соціальні умови, які формують основу та потребу у правовому регулюванні суспільного життя.

Нині актуальною залишається потреба і в детальному вивченні процесу правотворення як самостійного

багатогранного явища, зокрема в контексті української наукової думки, де відчувається нестача комплексних праць на дану тему.

В 1960-70-ті рр. правотворення не розглядалося радянськими науковцями як складний окремий процес з утворення права, а як джерело правотворчості, що являло собою певну конфігурацію виявлення та формування державної волі радянського народу у процесі правотворчості. У 1980-90-х рр. внаслідок трансформаційних процесів та реформування правових явищ у суспільстві відбулося певне зростання уваги науковців до теми правоутворення та наукові розробки в цій сфері повинні були внести реформацію наявної правової системи. Однак процес правотворення хоч і розглядався як поняття більш ширше ніж правотворчість, проте не характеризувався як важливий соціальний процес, що має багато факторів та впливає в подальшому на саму якість правових норм.

Так, історія дослідження феномену правоутворення має тривалий характер, який виявився через наявність системи авторських поглядів на вказану проблему, проте єдиного концептуального погляду обґрунтовано не було. Так, справедливим буде твердження про те, що наявні погляди на проблему правоутворення:

– з одного боку, мають досить застарілий характер, оскільки засновані на ідеях філософів і вчених просвітництва та нового часу й розглядають інститут правотворення в контексті розбудови державності в період побудови соціалістичних засад розвитку суспільства;

– з іншого – недостатньо відображають проблематику правоутворення в контексті сучасних питань розбудови державності та правової системи в Україні, зокрема й у контексті забезпечення стану верховенства права [1].

Це можна пояснити тим, що, незважаючи на довгу історію наукового дослідження процесів правотворення, досі немає єдиного та чіткого розуміння основоположних феноменологічних та методологічних принципів, які б лежали в основі цього явища.

У статті проаналізовано сучасні наукові думки таких вітчизняних вчених ХХІ ст., як С.В. Бобровник, Ю.Л. Бошицького, Т.О. Дідича, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун та ін.

У сучасній українській юриспруденції Т.О. Дідич визначає правоутворення як явище правового плану, що функціонує в межах системи правових явищ та націлене на зміну правової реальності. Н.М. Оніщенко розглядає його як соціальний, гносеологічний, творчий процес формування, закріплення та введення в дію правових норм.

За [6] правоутворення є широкою категорією, яка включає правотворчість, законотворчість і нормотворчість та складається з матеріального, ідейного, інституційного та формального рівнів. О.Ф. Скакун розглядає правотворення як форму виникнення і буття права, що існує до правотворчості, поруч з нею та після неї.

Також, на думку Т.О. Дідича, правотворення має соціальний характер, зумовлюється рівнем розвитку суспільства та залежить від стабільності суспільних відносин і їх впорядкованості, які, зі свого боку, як ніколи раніше, зазнають зовнішнього (міжнародного) впливу, формується т.зв. «міжнародне суспільство» [2].

Зокрема, К. Скубішевський, польський політичний та державний діяч, юрист та вчений, міністр закордонних справ у Польщі (1989-1993 рр.), в [3] зазначив,

що міжнародні організації відіграють багатогранну роль у різноманітних процесах правотворення людства.

Однак, в [4] К.М. Феллон (проф. кафедри соціології Університету Стоні Брук), А.-Л. Ауніо (факультет соціології, Коледжу Доусона) та Дж. Кім (факультет соціології, Університету Стоуні Брук) зауважили, що за останні двадцять років драматичний перехід уваги активістів і науковців до міжнародних інституцій частково зумовлено потенціалом транснаціональної мобілізації для досягнення глобальних соціальних змін. Проте, незважаючи на численні успіхи в інституціоналізації нових міжнародних норм і різке розширення прийняття державами угод ООН, зусилля з мобілізації часто не досягають відповідності в національному контексті. Ця невдача створює ненавмисний «парадокс лицемірства» для слабких держав, які приваблені міжнародними угодами сприймають можливість зміцнити свою легітимність шляхом ратифікації нових норм, навіть якщо вони можуть не мати наміру чи спроможності їх реалізувати. Насправді дослідники світової політики вважають, що саме це сприяє розриву зв'язку між символічними міжнародними зобов'язаннями та реальною політикою [4].

Крім цього, на думку А. Фішер-Лескано, проф. права Бременського університету (Німеччина), конститутивний зв'язок між єдиним державним устроєм і правотвором недооцінює ступінь вплетеності права в його соціальний контекст. Зокрема, право у світовому суспільстві діє незалежно від державного устрою [5].

Процес творення права являє собою еволюційну дорогу, яка містить в собі появу, розвиток і зміну правових норм у різних формах та аспектах. Вчені пропонують розглядати правотворення як послідовність трьох ключових етапів: по-перше, зародження суспільних відносин, що потребують юридичного оформлення; по-друге, створення самого правового регулювання, тобто норм і правил; і, нарешті, втілення цих правил у життя через їх застосування та захист з боку держави. Такий процес охоплює визнання державою певних відносин як значущих, усвідомлення потреби у їх регулюванні, а також офіційне закріплення та захист правових норм.

Вдосконалення законодавства кожної країни тісно пов'язане з процесом правоутворення, який являє собою складний соціальний механізм формування правових норм. Цей процес включає в себе створення системи обов'язкових для виконання правових норм, які відіграють ключову роль у формуванні правової свідомості та культури як серед широких мас, так і окремих осіб. Соціальні трансформації, реформи в окремих сферах суспільства, зміцнення функціональних можливостей держави – усе це тісно переплітається з правоутворенням.

Правоутворення, з одного боку, активно сприяє соціальним перетворенням через розроблення і введення в дію нових правових норм, а з іншого – сама стає предметом цих змін, адаптуючись до нових вимог розвитку суспільства та державного устрою.

Тобто роль і значення права в соціальному управлінні, його здатність до регулювання суспільних відносин зумовлюються рівнем соціального розвитку та факторами, які впливають на еволюцію права, характером впливу права на суспільство, особливостями і результативністю правових механізмів. Це стосується усієї сфери існування права: його походження, діяльності, розвитку та вдосконалення.

На думку авторів, правотворення є дуже важливим аспектом в житті суспільства загалом, тому необхідно підходити з великою відповідальністю до наукового дослідження цього процесу, оскільки від його розвитку та кінцевих результатів залежить добробут, процвітання та благополуччя всього людства.

Стосовно правотворчості з [6] дізнаємось, що правотворчість характеризує розвиток права та є одним із станів правоутворення, правовою формою діяльності держави та уповноважених суб'єктів з розроблення, прийняття, зміни, призупинення дії і скасування юридичних норм. Крім того, правотворчість розглядають як складник механізму правового регулювання, що охоплює підготовку, затвердження та оголошення нормативно-правових актів.

Як елемент правового регулювання правотворчість є результатом об'єктивного розвитку суспільних відносин, безпосередньо спрямованим на їх врегулювання. Мета, зміст та результати правотворчої діяльності обумовлюються різного роду чинниками, які об'єктивно є в суспільстві, його різних сферах. Серед них: професійність суб'єктів правотворчості та їх об'єктивність; ступінь впливу та характер інтересів окремих соціальних груп (т.зв. лобювання); рівень розвитку державно-правових інститутів; правова культура населення; форма державного устрою, правління та режиму; характер ментальності суспільства тощо [6].

В.П. Плавич у [7] дає таке твердження, що правотворчість – це насамперед форма владної вольової діяльності держави, формального нормативного закріплення міри свободи і справедливості, що включає дослідження, узагальнення й систематизацію типових конкретних правовідносин, котрі виникають у громадянському суспільстві, і спрямована на створення нормативно-правового акта.

Т.О. Дідич у [8] подає визначення правотворчої діяльності як особливому виду юридично значимої діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами з метою формування правових норм і їх закріплення у вигляді відповідної форми (джерела) права. Правотворчість насамперед визначається професіоналізмом в роботі уповноважених суб'єктів, які реалізують свої повноваження на здійснення правотворчої діяльності.

Н.М. Оніщенко дає визначення поняттю «правотворчість», під яким розуміє активну, розумову, творчу діяльність уповноважених суб'єктів, що має офіційний, правовий, процесуальний характер та націлений на прийняття, зміну або припинення дії правових норм у вигляді форм (джерел) права [9].

На думку Ю.Л. Бошицького, правотворча діяльність – це правова форма здійснення функцій держави, яка включає в себе діяльність суб'єктів державної влади, яку спрямовано на створення або санкціонування правових норм, а також зміну та скасування діючих норм права [1].

Слід згадати тлумачення, яке нам дає законодавець у ст. 2 Закону № 3354, що правотворча діяльність – це діяльність, що здійснюється суб'єктами – учасниками правотворчої діяльності, з метою: планування, розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; розроблення проєктів нормативно-правових актів; ведення обліку нормативно-правових актів; здійснення правового моніторингу [10].

Специфіка сучасних змін у суспільстві України впливає

на всі аспекти його соціального життя, включно і на процес правотворчості. Зі свого боку, правотворчість повинна розглядатися саме через призму трансформаційного періоду, в якому перебуває суспільство.

Розуміння та аналіз правотворчості як феномена можливий, якщо врахувати сучасні перехідні умови, що характеризується глибокими соціальними змінами. Подолання цих змін та трансформацій в українському суспільстві значно залежить від державної політики, особливо в частині оновлення та модифікації законодавства, щоб воно відповідало потребам часу.

У застосуванні правових механізмів, в ході реалізації державою своїх функцій здійснюється двопроектне діяння: з одного боку, відбувається втілення волі держави в конкретні правові норми, які потім застосовуються як інструмент для організації та управління суспільними відносинами, а з іншого – ці суспільні відносини отримують своє правове оформлення, що забезпечує їхнє офіційне визнання та підпорядкування загальноновизнаним правовим канонам.

Ефективне застосування правотворчих процесів у діяльності держави відіграє вирішальну роль у загальному розвитку суспільства. Без розроблення й впровадження інноваційного законодавства, що відображає потреби суспільства і відповідає його функціональним завданням, прогрес будь-якої нації є неможливим. Українська законодавча база вражає своєю об'ємністю, включаючи величезну кількість нормативних документів, які охоплюють широкий спектр суспільних відносин. Діяльність державних органів не обмежується лише створенням нових нормативних актів, але й передбачає постійне вдосконалення наявного законодавства. Це стає особливо актуальним з огляду на динамічний розвиток суспільства, що потребує регулярного перегляду законів для ліквідації правових прогалин, вирішення колізій та підвищення якості правових норм.

Охоплення суспільних відносин правом та ефективність правового регулювання, тобто його вплив і дієвість, безпосередньо залежать від якості діючих у державі правових норм. Така якість забезпечує дотримання правопорядку і законності у суспільстві.

Дж.В. Грітз – американський юрист і політик республіканської партії, 29 губернатор штату Нью-Джерсі і 43 генеральний прокурор США, ще у 1897 р. вказав на важливість позитивного ставлення людей до правотворчої діяльності, як до елемента правового регулювання.

Скрізь, де збираються законодавчі органи, виявляється надзвичайною активністю та бажанням застосувати захоплюючу силу правотворення. Процес перетворення розумової концепції на закон настільки простий і легкий у звичайних законодавчих органах штату, що закони втрачають санкцію урочистості та морального авторитету, якими вони колись володіли. Крім духу покори як патріотичного обов'язку, у минулі часи було почуття благоговіння та трепету до закону як втілення мудрості уряду, натхненного дуже високою повагою до добробуту суспільства та оприлюднюється лише після найретельнішого та зрілого розгляду. Століттями англійців привчали розглядати людські та божественні закони як тісно пов'язані між собою за своїми якостями урочистості та авторитету. Для них натхненням і прообразом був закон, даний на горі Синай, і вогонь,

що палав на ній, і громи, і блискавки, і густа хмара на горі, і голос сурми дуже гучний, і люди, що стояли зда- лека, вражені. «Віддайте кесарю те, що належить кесарю» – це божественне схвалення, за яким християн- ський світ став вважати, що закон країни має божест- венну санкцію. Право, як його розуміють так, не є річчю, яку можна змінювати відповідно до будь-якої примхи та примхи народної думки. Якщо це вираження мудрого й доброзичливого законодавця, чи то пророка, чи короля, чи суверенного народу, як навчають розглядати суб'єкт, тоді це продукт вищого знання й мудрості, най- краще, що серце людини може зачати або підказати її досвід. Законодавець, який часто змінює свою думку або постійно впроваджує нові обмеження у свій кодекс, або проводить експерименти в уряді, не може розрахову- вати на те, що збереже шанобливе ставлення та повагу у своїх підданих [11].

Тому нині є важливим не тільки питання вдоско- налення вітчизняної правової бази шляхом правотворчої діяльності, але й шляхи підтримки в суспільстві авто- ритетності законодавця. Оскільки, втрата довіри у на- роду призведе до невиконання прийнятих правових норм, хоча й досконаліх у правовому сенсі.

Правотворчість є одним із процесів утворення права, однак є важливим його етапом, оскільки право набуває матеріальної своєї форми та в подальшому здійснює регулювання суспільних відносин в тій чи іншій галузі.

На думку авторів, правотворчість в сьогоденні є ло- гічним завершальним етапом правотворення. Оскільки важко уявити у цифровому світі право в усній формі, та яке є серед суб'єктів виключно через мовленнєву діяль- ність. Не можу не зауважити на тому, що затверджена владним суб'єктом матеріальна форма права надає йому більшої важливості, авторитетності, встановленості, виз- наності, точності у формулюванні та певної значимості серед суб'єктів права.

Законні та незаконні норми надзвичайно схожі, як стверджує проф. С.Е. Сакс [12]. Майже кожен важливу рису правових норм включно з вторинними правилами, опорою на офіційних осіб або морально значущим зас- тосуванням сили, можна також знайти за межами за- кону. Те, що справді відрізняє законні норми від соці- альних норм, може бути лише тим, що відрізняє різні види соціальних норм один від одного: їх застосування в окремих галузях і застосування до конкретних проблем.

Як саме правові норми узаконюються?

Проф. Т.О. Дідич у дисертаційному дослідженні [13] зазначив, що вузьке розуміння правотворчості, яке сфор- мувалося і панувало в радянській юридичній науці, обу- мовило появу певного вакууму наукового розроблення проблематики впливу народу на утворення права. Проте в сучасних умовах переосмислення сутності та змісту правотворчої діяльності, її розмежування з правоутво- ренням, акцентування на феномені утворення права, що є значно ширшим та багатоаспектнішим порівняно з категорією «правотворчість», питання ролі народу в процесі утворення права набуває своєї значимості як предмета наукового пізнання. Вказані питання потре- бують свого наукового аналізу з метою вироблення єди- ної наукової позиції. Це підтверджується і поглядами вчених про те, що реформування правової системи Ук- раїни в руслі європейських інтеграційних процесів диктує нагальну потребу поглиблення досліджень загально-

теоретичних, практичних та прогностичних питань ін- ститутів народовладдя.

Співвідношення категорій «правотворення» та «пра- вотворчість» розкриває нам, що право творення як складне самостійне соціально-правове явище об'єднує в собі всі форми й способи виникнення, розвитку та зміни права, зокрема й правотворчість. Тоді як правотворчість є лише процесом прийняття, зміни або скасування правових актів.

Слід зазначити, що одним із ключових складників процесу правоутворення є взаємовідносини індивідів, які істотно впливають на фактори, що формують право, обумовлюють потребу в зміні або адаптації правового регулювання, а також відображають сутність і резуль- тати творчого процесу створення нових правових норм під час офіційного етапу правотворення, що називається правотворчістю.

Буде доцільним згадати слова проф. С.Е. Сакса [12], що англійське право застосовувало неписані правила протягом століть перш ніж такі доктрини набули су- часної форми. Тобто правотворення у певній своїй формі мало місце на існування і без правотворчої діяльності. Тоді як важко уявити правотворчість без будь-яких по- передніх процесів творення права.

А. Джаррік (проф. історії Стокгольмського універси- тету з 1997 р.) та Марія Валленберг Бондессон (з 2003 р. доктор філософії з історії, Стокгольмський університет) в [14] висвітлили два аспекти спрямованості історії пра- вотворчих процесів.

Перший. Як часто показано, здебільшого, якщо не в усіх суспільствах, писаному закону передували непи- сані правила поведінки. Оскільки людська взаємодія рано чи пізно стає так чи інакше врегульованою, а люди жили разом задовго до того, як набули грамотності, це майже само собою зрозуміло. Крім того, цей порядок інституційних змін слід розуміти не лише в хроноло- гічному, а й у причинно-наслідковому сенсі, тобто щойно вони навчилися мистецтву читання та письма, люди могли навмисно спиратися на досвід першого під час розроблення писаного права. Стверджувалося, що цей розвиток могло бути пов'язано з появою концепції транс- цendentних сил і богів, які встановлюють закони для людства. Про це яскраво свідчать сліди неписаних пос- танов у найдавніших писаних законах [14].

Другий. Не тільки правила поведінки, але й те, як поводитися з порушенням правил – відправлення правосуддя – розроблено задовго до того, як були зап- роваджено офіційні суди чи застосування письмових протоколів та інших подібних інструментів. Відповідно потрібен був певний час, поки не з'явилося врегулю- вання конфлікту за допомогою третіх сторін, і ще бі- льше часу перш ніж цей процедурний компонент став обов'язковим. Як висловила К. Ньюман: «системи самовідшкодування, що ґрунтуються на відплаті, [яка] тягне за собою чітко визначені поняття добра і зла», роз- роблено «незважаючи на відсутність сторонніх владних осіб». Можна було б додати більше, але наведених вище прикладів достатньо, щоб зробити очевидним, що іс- торія законодавства та юрисдикції добре вписується в картину історії як кумулятивного процесу. До того ж наваряд чи можна уявити зворотний процес, що бере по- чаток з писаного права, яке протягом століть поступово розчиняється в усному регулюванні людської пове- дінки [14].

На думку авторів, саме процес правотворення породжує певні зачатки, створює основу та підґрунтя для здійснення в подальшому правотворчої діяльності.

В юридичній науці широко визнана думка полягає в тому, що основна мета правотворчості – це створення ефективної законодавчої бази, яка слугуватиме ключовим елементом правової системи, спроможної сприяти розвитку демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства. Ця позиція набуває особливої актуальності для України нині, адже процес модернізації національних державно-правових структур вимагає сучасного та ефективного правового регулювання. Таке регулювання має бути забезпечене через добре налагоджений механізм правотворення.

У [2] Т.О. Дідич згадує, що суспільні відносини є однією з форм соціальної активності двох і більше сторін (осіб), що встановлюється суб'єктами в інтересах реалізації важливих для них потреб. Реалізація таких відносин заснована на взаємному сприянні та взаємному контролю сторін за порядком взаємодії. Проф. Т.О. Дідич далі у статті визначив, що характерними особливостями явища правотворення є:

– наявність певної сукупності обставин, що впливають на свідомість правотворця (суб'єкта нормотворчої ініціативи), наслідком чого є рішення про внесення змін до правового регулювання та ініціювання нормопроектного етапу правотворчості;

– зміст вказаних обставин спричиняє вплив на процес подальшої державно-владної та правотворчої діяльності відповідно до потреб й інтересів суспільства [2].

Громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у процесі формування правових норм і є невід'ємною частиною цього процесу. Проте розгляд його ролі у створенні права, особливості впливу на правову систему та механізми взаємодії з правом залишаються малодослідженими в юридичній науці. Ці питання часто залишаються поза увагою більшості дослідників, які не намагаються дати цілісне та науково обґрунтоване розуміння цієї теми.

Суспільний порядок забезпечують самі люди, зокрема, з допомогою такого засобу, як право. Як вони будуть застосовувати цей засіб – залежить від того, як люди розуміють, що є право [15].

Виходячи з вищезазначеного, якщо у суспільстві панує неналежний порядок, це зумовлено передусім неналежним праворозумінням його структурних елементів.

На думку О. Костенка, саме від світогляду людини залежить, як вона розуміє право: який світогляд людини, таке й її праворозуміння. Отже, прогресивне праворозуміння можливе у того, хто має прогресивний світогляд.

Правовий світогляд формується шляхом усвідомлення суб'єктом правових понять, ідей, принципів, змістом яких є сприйняття права як цінності, що сприяє забезпеченню прав, свобод, справедливості, законності та його верховенства. У підсумку – цілісне уявлення про право, його природу, зміст; призначення у регулюванні суспільних відносин. Відповідно правовий світогляд справляє безпосередній вплив на правову культуру суб'єктів суспільних відносин, що, зі свого боку, сутнісно наповнює правові відносини та правопорядок, може їх змінювати. Водночас зазначені відносини перебувають у зв'язку з економічними, політичними, соціальними,

певно зумовлені ними та визначені. Правовий світогляд, відбиваючи основні властивості дійсних правових відносин у суспільстві, маючи суб'єктивну та об'єктивну природу, є основою для їх удосконалення шляхом здійснення юридично значущих дій (юридичної діяльності) [16].

Для того щоб виявити світоглядну основу питання «що є право?», слід трансформувати це питання у т.зв. основне питання правознавства: право – це витвір природи чи людей? А якщо того й іншого, то яка роль природи і яка роль людей у творенні права? [15].

Питання правознавства виникало ще на ранньому розвитку людства, зокрема з біблійної історії про скрижалі Мойсея бачимо, як спочатку зароджується народність, потім формується право і лише згодом на цих двох засадах починає своє існування держава, як окремий устрій в світі.

Вихід 24:12: «І сказав Господь Мойсеєві: зійди до Мене на гору і будь там; і дам тобі скрижалі кам'яні, і закон і заповіді, що Я написав для навчення їх». Вихід 32:16: «скрижалі були ділом Божим, і письмена, написані на скрижалях, були письменами Божими». Левит 22:31-33: «І дотримуйтеся заповідей Моїх і виконуйте їх. Я Господь. Не ганьбіть святого імені Мого, щоб Я був святим серед синів Ізраїлевих. Я Господь, Який освячує вас, Який вивів вас із землі Єгипетської, щоб бути вашим Богом. Я Господь» [17].

Отже, Бог Творець, даючи закон та заповіді своєму народу, освячує їх таким способом.

Так, ще з історії рабовласницьких держав та права була наявна думка натуралістичного світогляду – існування надлюдських законів. Античні філософи Сократ, Платон та Аристотель у своїх працях розвивали ідею природного права, а Цицерон ідею надлюдських законів заклад в основу римського права.

В історії феодальних держав і права продовжує існування натуралістичний світогляд, зокрема у працях Ф. Аквінського, який обґрунтував ідею існування надлюдських законів освяченням авторитетом самого Бога, та Дж. Локка, який обґрунтував ідею існування природного права, як такого, що люди повинні вивчати та чого повинні дотримуватись.

Модель натуралістичного світогляду, яку блискуче оформив, зокрема, Дж. Локк, з різними модифікаціями відображено в ідеології Просвітництва XVII–XVIII ст., зокрема у вирішенні основного питання правознавства у світлі нового розвитку ідеї природного права. Зазначену ідею у модернізованому вигляді покладено в основу Декларації незалежності 1776 р., яка заклала основу нової держави США, Декларації прав людини і громадянина 1789 р., програмного документу Великої французької революції, Загальної декларації з прав людини 1948 р., Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., різноманітних актів міжнародного права, практики Європейського суду з прав людини, а також в основу правової культури і національних конституцій та іншого законодавства прогресивних країн сучасності. Це сприяло соціальному прогресу в Європі та в усьому світі [15].

На науково-практичній конференції «Правова система України: теорія і практика» (1993 р, Київ) українськими науковцями запропоновано вирішувати основне питання правознавства (й усі інші питання правознавства) на основі принципу соціального натуралізму [18]. На їхню

думку, це є наступним кроком у розвитку натуралістичного світогляду.

Принцип соціального натуралізму впливає з ідеї природної цілісності світу [15], згідно з якою все живе у світі має існувати за законами природи – сутності, що і породжує все суще.

Авторка, сповідуючи християнство, підтримує думку природної цілісності, оскільки дотримується позиції, що людина сама собою не є причиною буття, тому вона повинна підкорятися встановленим Творцем законам і здійснювати право творення, дотримуючись їх. Тільки так людство буде здійснювати ефективну роль у створенні права всередині держави та у світі в цілому.

Авторка власну позицію обґрунтовує тим, що за людського свідомого існування у встановленому за певними законами всесвіті можливе процвітання правової системи людства та розвиток її для майбутніх поколінь.

Розглянемо, як утворюється право всередині держави через суб'єктів громадянського суспільства.

Утворення права є насамперед окремою, особливою сферою взаємодії суб'єктів громадянського суспільства, яка виявляється, зокрема, в межах відповідних інституцій, які може бути досліджено [19]. Відповідно до засад інституційного підходу як комплексу пізнавальних принципів, до складу таких інституцій, які становлять пізнавальний потенціал утворення права, належать:

1) структурні елементи громадянського суспільства, тобто фізичні особи, їх об'єднання, які складають його внутрішню будову, комунікативні зв'язки між якими визначають утворення права;

2) моделі поведінки і соціальні практики, що являють собою вироблені практикою функціонування громадянського суспільства конкретні варіанти поведінки суб'єктів, які через свою повторюваність визнані в якості можливих, доцільних, обов'язкових або шкідливих, тим самим забезпечуються громадянським суспільством шляхом їх стимулювання або шляхом їх заборони;

3) норми права, які обумовлено функціонуванням громадянського суспільства, є результатом утворення права, забезпечуючи унормування відносин між суб'єктами громадянського суспільства;

4) когнітивні образи, які відображають суб'єктивні уявлення про предмет, явище або процес крізь призму ознак, що надають можливість визначити можливі варіанти своєї поведінки та в подальшому її скеровувати.

Поєднання зазначених інституцій дозволить дослідити місце громадянського суспільства як складника суб'єктів правоутворення [19].

На думку Т.О. Дідича, наукова дискусія про місце громадянського суспільства в утворенні права знаходиться у площині проблем співвідношення громадянського суспільства та держави, їх взаємодії та взаємовпливу. Аксиоматичним є твердження про те, що громадянське суспільство – це суб'єкт, без якого неможливе утворення права. Складність та багатоаспектність громадянського суспільства визначає його статус як суб'єкта утворення права на всіх етапах та стадіях такого утворення: від зародження факторів правоутворення та формування об'єктивної необхідності зміни правового регулювання до реалізації норм права.

Авторка цілком погоджується з твердженням Т.О. Дідича стосовно ролі громадянського суспільства в утворенні права, оскільки вважає, що одним з головних чин-

ників у правотворенні є прояв в ньому настрою та думки суспільства, в якому є постійний розвиток розумової людської діяльності та усвідомленості в необхідності вибудування правової поведінки.

Суб'єкти, що беруть участь у процесі правотворення, формують досить розгалужену мережу, зумовлену складністю процесу створення права і важливою роллю кожного учасника у цьому процесі. Вивчаючи правотворення через контекст взаємодій між суб'єктами громадянського суспільства, особливу увагу варто зосередити на центральній ролі людини, оскільки вона стоїть в основі багатьох аспектів: по-перше, людина є витокотом потреб та інтересів, які потребують задоволення, захисту та відстоювання, тим самим формуючи основу для розвитку правових норм; по-друге, вона є ключовим елементом суспільства, забезпечуючи його єдність та інтеграцію, а також здійснюючи свою роль у задоволенні загальних потреб; по-третє, людина впливає на комунікативні процеси всередині соціальної спільноти, впливаючи на загальний результат суспільної взаємодії і тим самим на процес правотворення; по-четверте, вона усвідомлює значення права і через власні дії втілює правові норми в життя, визначаючи тим самим реальний стан права як кінцевого продукту його формування.

Осмилення та встановлення ключових принципів правотворчості під час воєнного стану становить суттєвий виклик для українського юридичного співтовариства як у науковому, так і в практичному аспектах. Це особливо актуально, враховуючи, що останні значні дослідження в цій сфері здійснено в контексті II світової війни та зосереджувались переважно на питаннях правової підтримки відновлення держави після війни та налагодженні післявоєнного правопорядку, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Україна зараз знаходиться на шляху політичного та економічного формування, що обмежує її здатність ефективно впливати на громадську думку та управляти соціальними процесами. Це становить посилюється нестабільною політичною обстановкою, відсутністю чітко визначеного керівного центру та достатньої підтримки з боку громадян, а також наявністю правових прогалів. Такі умови ускладнюють можливості держави реагувати на конфліктні ситуації в країні, ведуть до коливань між нерішучістю у прийнятті важливих рішень та переходом до надмірної жорсткості, що може мати негативні наслідки для відносин з населенням.

Питання процесу правотворчості в Україні віднесено до предметів відання таких комітетів Верховної Ради України (ВРУ) IX скликання, як Комітет з питань правової політики та Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу (Постанова ВРУ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» № 19-IX від 29.08.2019).

На сьогодні правотворчість в Україні регламентовано передусім Конституцією України, Законом № 3354, іншими законами України та прийнятими відповідно до них підзаконними нормативно-правовими актами.

Закон № 3354 прийнято з метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського

суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України [10].

Законом № 3354 визначено правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроєктування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів [10].

«Це фундаментальний закон, що дозволить не лише зробити законодавчий процес зрозумілим і ефективним, а й передбачає ухвалення закону про добросовісність лобіювання найближчим часом. Законодавче регулювання лобізму та парламентської етики зменшить ризики політичної корупції, а отже прискорить вступ в Європейський Союз», – зазначив ексголова НАЗК Олександр Новіков. Він нагадав, що прийняття ефективного законодавства про лобістську діяльність та врегулювання питань парламентської етики є рекомендаціями Групи держав проти корупції (GRECO), які має виконати Україна. Крім того, це передбачено в Антикорупційній стратегії до 2025 р. та Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 рр. [20].

13 березня 2014 р. після перемоги Євромайдану ВРУ прийнято постанову, якою підтверджено курс країни на інтеграцію з ЄС, а 23 червня 2022 р. Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС.

Європейська інтеграція само собою передбачає налагодження тісного співробітництва європейських держав, але щоб зберегти статус кандидата Україна має виконати список з семи пунктів рекомендацій Єврокомісії. Внаслідок чого в країні прискорилося багато реформаційних процесів, метою яких є приведення національного законодавства відповідно до *acquis communautaire*.

Апроксимація (лат. *approximare* «наближення») – процес прийняття, внесення змін чи скасування правових норм з метою наближення положень національного законодавства до положень актів законодавства іншої держави, групи держав або міжнародної спільноти загалом.

Проф. В. Навроцький неодноразово наголошував, що сліпе копіювання Європейських директив призведе до конфлікту у правовому регулюванні в Україні та колапсу у піднесенні до *acquis*.

Все вищезазначене передбачає собою громіздку роботу в правотворчій діяльності України, зокрема її трансформацію, детальний аналіз та вдосконалення.

Слід також тут згадати, що згідно з прикінцевими положеннями Закону № 3354, він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Нині в умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. №64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. №2102-ІХ, дедалі складніше стає здійснення збалансованої правотворчої діяльності в Україні.

Окрім прірви, що є між владою та населенням, перед громадянами України щодня виникають найскладніші

проблеми людства – вижити під час військової агресії наддержави, зберегти свою ідентичність та незалежність, як одного з народів світу.

З іншого боку, перед нашим суспільством постає нагальна проблема не втратити здобутки наших предків у становленні правової держави, зберегти та надалі їх розвивати, зокрема, в період воєнного часу.

На думку Т.О. Дідича, в сучасних умовах розвитку державності та громадянського суспільства, об'єктивно питання правотворчості знаходиться в центрі уваги наукової громадськості. Однак не слід забувати і про потенційну загрозу можливого зловживання правом на правотворчу діяльність, що значно збільшує ймовірність такої загрози в разі неналежного забезпечення та контролю за здійсненням правотворчої діяльності, відсутності плановості її здійснення, належної координації правотворчості тощо [8].

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України) [21].

Авторка вважає, що очільники влади і службовці органів державної влади та місцевого самоврядування повинні бути сьогодні як ніколи відкритими до потреб населення, думки науковців, закликів громадських інституцій стосовно проблем, які є у правотворчій діяльності країни та нагально вирішувати їх.

Євроінтеграція та необхідність приведення законодавства України відповідно до міжнародних стандартів вимагають високої якості правового регулювання і вдосконалення законодавчої бази, а також створення ефективною правовою системою. Проте часто проведені в країні реформи не повністю відповідають очікуванням суспільства та потребам часу, що підкреслює необхідність глибшої уваги з боку академічної спільноти до цих змін. Така ситуація стимулює науковців до активніших досліджень стосовно аспектів правових реформ та вивчення їх впливу на суспільство та державу загалом.

ВИСНОВКИ

У статті розкрито сутність юридичних понять «правотворення» та «правотворчості». Так, правотворення – це складне багатоаспектне явище правового плану, що має соціальний і гносеологічний характер та відображає собою еволюційну дорогу права, яка містить в собі його появу, розвиток та зміну. Процес творення права бере свій початок ще задовго до моменту, коли ми можемо його побачити чи відчутти на собі його дію. Право зароджується у свідомості людей в момент їхнього прагнення до його існування в реальності як нормативного регулювання суспільних відносин.

Вчені пропонують розглядати правотворення як послідовність трьох ключових етапів: по-перше, зародження суспільних відносин, що потребують юридичного оформлення; по-друге, створення самого правового регулювання, тобто норм і правил; і, нарешті, втілення цих правил у життя через їх застосування та захист з боку держави.

Правотворчість, зі свого боку, характеризується активною, розумовою та творчою діяльністю владних суб'єктів держави, яка має правовий, урядовий, процесуальний характер та зосереджується на створенні нових, зміни або/та припиненні дії наявних правових норм. Це

важливий завершальний етап формування права, оскільки право набуває свого офіційного закріплення у правових документах.

Діяльність державних органів не обмежується лише створенням нових правових актів, але й передбачає постійне вдосконалення наявного законодавства. Це стає особливо актуальним з огляду на динамічний розвиток суспільства, що потребує регулярного перегляду законів для ліквідації правових прогалин, вирішення колізій та підвищення якості правових норм. Без розроблення і впровадження інноваційного законодавства, яке відображає потреби суспільства і відповідає його функціональним завданням, прогрес будь-якої нації є неможливим.

Охоплення суспільних відносин правом та ефективність правового регулювання, тобто його вплив і дієвість, безпосередньо залежать від якості діючих у державі правових норм. Така якість забезпечує дотримання правопорядку і законності у суспільстві.

Однак на сьогодні є важливим не тільки питання вдосконалення вітчизняної правової бази шляхом правотворчої діяльності, але і шляхи підтримки в суспільстві авторитетності законодавця. Оскільки втрата довіри у народу призведе до невиконання прийнятих правових норм, хоча і досконалих у правовому сенсі.

В ході аналізу правотворення та правотворчості в їх співвідношенні встановлено, що правотворчість в сьогоденні є логічним завершальним етапом правотворення. Оскільки, важко уявити у цифровому світі право в усній формі, та яке є серед суб'єктів виключно через мовленнєву діяльність. Затверджена владним суб'єктом матеріальна форма права надає йому більшої важливості, авторитетності, встановленості, визнаності, точності у формулюванні та певної значимості серед суб'єктів права.

Так, одним із ключових складників процесу правотворення є взаємовідносини індивідів, які істотно впливають на фактори, що формують право, обумовлюють потребу в зміні або адаптації правового регулювання, а також відображають сутність і результати творчого процесу створення нових правових норм під час офіційного етапу правотворення, який називається правотворчістю.

Передумови правотворення охоплюють значно ширший спектр явищ ніж фактори правотворчості, які включають соціальні умови, що впливають на свідомість учасників процесу та спонукають їх до вираження своєї волі стосовно створення, зміни чи скасування правових норм, зафіксованих у певній правовій формі. Вони включають в себе і ті аспекти життєдіяльності суспільства, які створюють об'єктивну потребу у зміні та вдосконаленні правового регулювання, адаптації його до розвитку суспільних відносин та права.

В ході дослідження взаємодії двох вищевказаних процесів виявлено, що процес правотворення породжує певні зачатки, створює основу та підґрунтя для здійснення в подальшому правотворчої діяльності. Правотворення являється загальною категорією в юриспруденції, об'єднуючи різні методи та процеси створення правових норм, включаючи як національне, так і міжнародне право, а також норми, що діють на різних адміністративно-територіальних рівнях. Це поняття застосовується універсально та описує процеси, що лежать в основі формування та еволюції правових систем неза-

лежно від специфічних умов чи обставин. В якості правового феномена правотворення має важливе значення, адже веде до правотворчої діяльності: встановлення нових правових норм, модифікації чи відміни вже наявних, тим самим впливає безпосередньо на правову реальність.

Під час визначення ролі громадянського суспільства у правотворенні досліджено, що суб'єкти, які беруть участь у процесі, формують досить розгалужену мережу, зумовлену складністю процесу створення права і важливою роллю кожного учасника у цьому процесі. Вивчаючи правотворення через контекст взаємодій між суб'єктами громадянського суспільства, особливу увагу варто зосередити на центральній ролі людини, оскільки вона стоїть у основі багатьох граней.

Зокрема, важливим аспектом є розумова діяльність індивідів стосовно власного правового світогляду, який формується шляхом усвідомлення суб'єктом існування надлюдських законів, правових понять, ідей, принципів, змістом яких є сприйняття права як цінності, що сприяє забезпеченню прав, свобод, справедливості, законності та його верховенства.

Особливостями правотворчої діяльності в Україні нині є здійснення її в період воєнного часу та Європейської інтеграції. Необхідність приведення національного законодавства відповідно до *acquis communautaire* та створення правової системи, яка би реалізувала право на особисту безпеку в надзвичайних умовах, чинники, що на неї впливають, та наслідки, до яких призводить порушення прав людини, зокрема й права на особисту безпеку кожного громадянина країни, зумовлює гоміздку роботу в правотворчій діяльності України, зокрема її трансформацію, детальний аналіз та вдосконалення.

Така ситуація стимулює науковців до активніших досліджень аспектів правових реформ та вивчення їх впливу на суспільство та державу загалом, оскільки сліпе копіювання Європейських директив призведе до конфлікту у правовому регулюванні в Україні та колапсу у піднесенні до *aquis*.

З метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні 24 серпня 2023 р. ВРУ ухвалено Закон України «Про правотворчу діяльність», який буде введено в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Слід згадати, що в Україні за останні 30 років споглядається нестабільна політична обстановка, відсутність чітко визначеного керівного центру та достатньої підтримки з боку громадян, а також наявність правових прогалин. Такі умови ускладнюють можливості держави реагувати на конфліктні ситуації в країні, ведуть до коливань між нерішучістю у прийнятті важливих рішень та переходом до надмірної жорсткості, що може мати негативні наслідки для відносин з населенням.

Очільники влади і службовці органів державної влади та місцевого самоврядування повинні бути сьогодні як ніколи відкритими до потреб населення, думки науковців, закликів громадських інституцій стосовно проблем, які є у правотворчій діяльності країни та нагально вирішувати їх.

Водночас важливим є також акцент на питаннях зловживання повноваженнями у сфері правотворчості. Загроза їхньому існуванню підвищується за відсутності

адекватного контролю і нагляду за процесом створення законів та неналежної координації між органами, що займаються правотворчістю.

Список використаних джерел

1. Правоутворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія / Ю.Л. Бошицький та ін. Київ, 2010. 591 с.
2. Дідич Т.О. Правотворення та державотворення: особливості взаємодії в сучасних умовах розвитку України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 13–17.
3. Skubiszewski K. Forms of participation of international organizations in the lawmaking processes. *International Organization*. 1964. Vol. 18, No. 4. pp. 790–850. URL: <https://www.jstor.org/stable/2705531>
4. Fallon K.M., Aunio A.-L., Kim J. Decoupling international agreements from domestic policy: the state and soft repression. *Human Rights Quarterly*. 2018. Vol. 40, No. 4. pp. 932–961. URL: <https://www.jstor.org/stable/26795052>
5. Fischer-Lescano A. Postmodern legal theory as critical theory. *Law and Violence: Christoph Menke in Dialogue*. 2018. pp. 167–192. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv18b5j2r.10>
6. Загальна теорія права: нормативний курс / В.В. Костицький та ін.; за ред. С.В. Бобровник. Київ, 2023. 592 с.
7. Плавич В.П. Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз правотворчості: наук. реалії сучасності: монографія. Одеса, 2017. 429 с.
8. Дідич Т.О. Зловживання правотворчою діяльністю як теоретико-правовий феномен. *Альманах права*. 2013. Вип. 4: Свобода, рівність і гідність особи в правовій теорії та юридичній практиці. С. 150–153.
9. Оніщенко Н.М. Правотворчість. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю.Л. Бошицького. Київ, 2010. 368 с.
10. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
11. Griggs J.W. Lawmaking. *The Virginia Law Register*. 1897. No. 7. pp. 506–522. URL: <https://www.jstor.org/stable/1098011>
12. Sachs S.E. Finding law. *California Law Review*. 2019. Vol. 107, No. 2. pp. 527–582. URL: <https://www.jstor.org/stable/26732681>
13. Дідич Т.О. Теоретико-методологічні засади правоутворення: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 588 с.
14. Jarrick A. et al. Wallenberg Bondesson M. What can be understood, compared, and counted as context?: studying lawmaking in world history. *Methods in World History: A Critical Approach*. Nordic Academic Press, 2016. Ch. 5. pp. 147–184. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1vmnkk1.8>
15. Костенко О.М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. *Право України*. 2010. № 4. С. 83–91. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/shho-ie-pravo-pro-osnovi-naturalistichno/>
16. Пархоменко Н.М. Правовий світогляд як чинник формування ефективної системи права та правопорядку. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 90–98.
17. П'ятикнижжя Мойсеєве. Біблія. Київ, 2004. 1416 с. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/svyate-pysmo/bibliya-upts-kp/>
18. Костенко О.М. Принцип натуралізму в юридичній науці і кримінології. *Правова система України: теорія і практика*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 жовт. 1993 р.). Київ, 1993. С. 390–392.
19. Дідич Т.О. Місце громадянського суспільства в механізмі сучасного правоутворення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. № 67. С. 25–28. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/247714>
20. Ухвалений Парламентом Закон «Про правотворчу діяльність» відкриває шлях для врегулювання процесів лобізму в Україні. Національне агентство з питань запобігання корупції. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/politychna-koruptsiyaya-novyny/uhvalenyj-parlamentom-zakon-pro-pravotvorchu-diyalnist-vidkryvae-shlyah-dlya-vregulyuvannya-protseviv-lobizmu-v-ukrayini/>
21. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

References

1. Boshytskyi Y.L. et al. Law Formation in Ukraine: Theoretical, Methodological and Applied Aspects: monograph. Kyiv, 2010. 591 p. (in Ukrainian).
2. Didych T.O. Law Formation and State Formation: Features of Interaction in Modern Conditions of Ukraine's Development. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2011. No. 4. pp. 13–17. (in Ukrainian).
3. Skubiszewski K. Forms of participation of international organizations in the lawmaking processes. *International Organization*. 1964. Vol. 18, No. 4. pp. 790–850. URL: <https://www.jstor.org/stable/2705531>
4. Fallon K.M., Aunio A.-L., Kim J. Decoupling international agreements from domestic policy: the state and soft repression. *Human Rights Quarterly*. 2018. Vol. 40, No. 4. pp. 932–961. URL: <https://www.jstor.org/stable/26795052>
5. Fischer-Lescano A. Postmodern legal theory as critical theory. *Law and Violence: Christoph Menke in Dialogue*. 2018. pp. 167–192. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv18b5j2r.10>
6. Kostytskyi V.V. et al. General Theory of Law: Normative Course / ed. S.V. Bobrovnyk. Kyiv, 2023. 592 p. (in Ukrainian).
7. Plavych V.P. Theoretical, Methodological and Philosophical-Legal Analysis of Lawmaking: Scientific Realities of Modernity: monograph. Odessa, 2017. 429 p. (in Ukrainian).
8. Didych T.O. Abuse of Lawmaking Activity as a Theoretical and Legal Phenomenon. *Almanac of Law*. 2013. Issue 4: Freedom, Equality and Human Dignity in Legal Theory and Practice. pp. 150–153. (in Ukrainian).
9. Onishchenko N.M. Lawmaking. Small Encyclopedia of the Theory of State and Law / ed. Y.L. Boshytskyi. Kyiv, 2010. 368 p. (in Ukrainian).
10. On Lawmaking Activity: Law of Ukraine of 24.08.2023 No. 3354. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (in Ukrainian).
11. Griggs J.W. Lawmaking. *The Virginia Law Register*. 1897. No. 7. pp. 506–522. URL: <https://www.jstor.org/stable/1098011>
12. Sachs S.E. Finding law. *California Law Review*. 2019. Vol. 107, No. 2. pp. 527–582. URL: <https://www.jstor.org/stable/26732681>
13. Didych T.O. Theoretical and Methodological Foundations of Law Formation: dis. ... Doctor of Legal Sciences. Kyiv, 2018. 588 p. (in Ukrainian).
14. Jarrick A. et al. Wallenberg Bondesson M. What can be understood, compared, and counted as context?: studying lawmaking in world history. *Methods in World History: A Critical Approach*. Nordic Academic Press, 2016. Ch. 5. pp. 147–184. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1vmnkk1.8>
15. Kostenko O.M. What Is Law? On the Foundations of “Naturalistic” Jurisprudence in the Light of Social Naturalism. *Law of Ukraine*. 2010. No. 4. pp. 83–91. URL: http://referat-ok.com.ua/work/shho-ie-pravo-pro-osnovi-naturalistichno (in Ukrainian).
16. Parkhomenko N.M. Legal Worldview as a Factor in the Formation of an Effective System of Law and Legal Order. *Pravova Derzhava*. 2016. Issue 27. pp. 90–98. (in Ukrainian).
17. The Pentateuch of Moses. The Bible. Kyiv, 2004. 1416 p. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/svyate-pysmo/bibliya-upts-kp/> (in Ukrainian).
18. Kostenko O.M. The Principle of Naturalism in Legal Science and Criminology. Legal System of Ukraine: Theory and Practice: Proceedings of the Scientific and Practical Conference (Kyiv, October 7–8, 1993). Kyiv, 1993. pp. 390–392. (in Ukrainian).
19. Didych T.O. The Role of Civil Society in the Mechanism of Modern Law Formation. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2021. No. 67. pp. 25–28. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/247714> (in Ukrainian).
20. The Law “On Lawmaking Activity” Adopted by Parliament Opens the Way for Regulation of Lobbying Processes in Ukraine. National Agency on Corruption Prevention. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/politychna-koruptsiyaya-novyny/uhvalenyj-parlamentom-zakon-pro-pravotvorchu-diyalnist-vidkryvae-shlyah-dlya-vregulyuvannya-protseviv-lobizmu-v-ukrayini/>

pravotvorchu-diyalnist-vidkryvaye-shlyah-dlya-vregulyuvannya-protseviv-lobizmu-v-ukrayini/ (in Ukrainian).

21. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-бп#Text> (in Ukrainian).

Olha ILCHUK

student, Institute of Postgraduate Education, Taras Shevchenko National University of Kyiv; legal counsel, Law Office of Volodymyr Holovach

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3835-3972>

e-mail: ilchukolichka@gmail.com

LAW-MAKING AND LEGISLATIVE PROCESS: THEIR CORRELATION AND INTERACTION

Introduction. The problem of law creation has deep historical roots and remains a subject of scholarly inquiry. The relevance of the study is confirmed by the transformation of Ukraine's statehood and legal system, European integration, and the need to align national legislation with international standards. The adoption of the Law of Ukraine "On Law-Making Activity" No. 3354 of August 24, 2023, and the conditions of martial law create an unprecedented context requiring a clear scientific distinction between "law-creation" (pravotvorennia) and "lawmaking" (pravotvorchist).

The purpose of the paper is to substantiate the theoretical and methodological foundations and to investigate the processes of law-creation and lawmaking in the development of civil society.

Results. The paper reveals that law-creation is a complex, multifaceted socio-legal phenomenon reflecting the evolutionary path of law encompassing its emergence, development, and transformation. Lawmaking is characterised by the active, intellectual, and creative activity of authorised state entities aimed at creating, amending, or terminating legal norms. The role of civil society as a systemic subject of law-creation at all stages has been established. The dialectical relationship between the two phenomena has been demonstrated: law-creation generates the preconditions for lawmaking, while lawmaking provides the results of law-creation with official significance and legal force.

Conclusion. Lawmaking in the modern era is the logical final stage of law-creation. The peculiarities of law-making activity in Ukraine during martial law and European integration have been analysed, including the risks of mechanical transposition of EU directives. The necessity of scientific support for quality law-creation as a prerequisite for effective lawmaking has been substantiated.

Keywords: law-creation, lawmaking, law formation, civil society, rule of law, martial law, European integration, *acquis communautaire*

scientific supervisor: Taras DIDYCH, Doctor of Legal Sciences, Professor, Deputy Director for Academic Affairs Educational and Scientific Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2442-8138>